

Бережнюк І.Г., Джумурат О.В.

СИСТЕМАТИЗАЦІЯ КЛАСИФІКАЦІЙНИХ ОЗНАК МИТНИХ РИЗИКІВ

В статті визначено, що фундаментальною властивістю усіх ризиків є невизначеність, яка характеризується недостатньою забезпеченістю процесу прийняття рішень знаннями стосовно певної проблемної ситуації. Узагальнено підходи до поняття “фактор ризику” та “джерело ризику”, а також виділено фактори та джерела митного ризику. Авторами запропоновано виділяти зовнішні та внутрішні фактори митного ризику. Систематизовано класифікаційні ознаки митного ризику, зокрема виділено загальні та специфічні класифікаційні ознаки митного ризику.

Ключові слова: ризик, митний ризик, фактори митного ризику, джерела митного ризику, класифікація митного ризику.

ВСТУП

Побудова ефективної системи управління митними ризиками неможлива без глибокого вивчення середовища їх існування та дослідження основних його властивостей, що характеризуються специфічними факторами і джерелами виникнення. Слід зауважити, що митний ризик, як явище в ризикології, має як загальні властивості, що характерні для усіх видів ризику (невизначеність, конфліктність, альтернативність, оцінка безпеки та ін), так і специфічні (ймовірність недотримання норм митного законодавства, індикатор форм та обсягу митного оформлення та ін.). Без чіткого розмежування цих властивостей досить важко забезпечити ефективний процес управління ними.

Зазначимо, в статті використано загальнонаукові та спеціальні методи і прийоми наукового дослідження, які дозволяють комплексно окреслити та розв'язувати теоретичні і практичні завдання. Методологічними засадами дослідження є системний підхід до аналізу взаємозв'язку економічних явищ та процесів, творче осмислення праць українських і зарубіжних учених з питань визначення митного ризику та формування його класифікаційних ознак. Конкретні наукові теоретичні та прикладні розробки одержано з використанням таких методів: діалектики, аналізу і синтезу – для розкриття сутності категорій “ризик” та “невизначеність”, систематизації факторів та джерел митного ризику; класифікації та типології – для ідентифікації ризикових факторів та визначення характеру їх впливу на борговий портфель держави.

Розробці проблематики, пов'язаної з теорією і практикою управління ризиками, визначенням їх сутності та класифікації, присвячено багато наукових праць відомих українських та зарубіжних вчених, зокрема Балабанова І.Т., Вітлінського В.В.,

Гранатурова В.М., Маршалла А., Мілля Дж., Мороза Б.І., Найта Ф.Х., Пашка П.В., Старостіної А.О., Непмана Л.Н., С.С. Терещенка.

Проте окремі її аспекти, зокрема ті, що пов'язані з необхідністю врахування митної специфіки, забезпечення комплексності досліджень, а також особливості визначення факторів і джерел митного ризику, не отримали належного висвітлення в існуючій літературі та потребують подальшого дослідження.

Метою даного дослідження є систематизації класифікаційних ознак митних ризиків, а також визначення факторів і джерел його виникнення.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Фундаментальною властивістю усіх ризиків є невизначеність, яка характеризується недостатньою забезпеченістю процесу прийняття рішень знаннями стосовно певної проблемної ситуації. В цілому, невизначеність – досить широке поняття, яке відображає об'єктивну неможливість отримання абсолютного знання про внутрішні та зовнішні умови функціонування соціально-економічних систем, неоднозначність їх параметрів. Невизначеність характеризується множиною значень параметрів, яку часто називають множиною станів, випадків, альтернатив, елементарних подій, елементарних випадків, зоною невизначеності. Одним із перших учених, який у своїй публікації “Поняття ризику і невизначеності” (1921 р) звернув увагу на проблему невизначеності в межах сучасної економічної теорії, був американський економіст Ф. Найт [1]. Саме він зазначив чітку відмінність між ризиком і невизначеністю. Згідно з його визначенням, рішення приймаються в умовах ризику тоді, коли наслідки прийнятих рішень відомі з певною ймовірністю, а якщо ж ймовірності невідомі, то така ситуація вважається невизначеною. Він вважав, що “відмінність між поняттями ризик і невизначеність полягає в тому, що, коли мова йде про ризик, розподіл результатів в групі випадків відомий або завдяки апріорним розрахункам, або зі статистичних даних минулого досвіду, тоді як в умовах невизначеності це

© **Бережнюк Іван Григорович**, д.е.н., доцент, директор Державного науково-дослідного інституту митної справи, тел. (050) 515-47-68, e-mail: info@dndims.com
Джумурат Олена Володимирівна, аспірант Академії митної служби України, тел. (066)-852-31-81, e-mail: gem_ov@ukr.net

не так з тієї причини, що ситуація, з якою доводиться мати справу, є унікальною, і немає можливості сформулювати певну групу випадків [1]". Як зазначила Ю. Гупанова, ризик характеризує ймовірність ситуації, яку можна визначити шляхом обчислень або спрогнозувати методом статистичної обробки накопичених емпіричних даних, а невизначеність подібними характеристиками не володіє. З цієї точки зору, ризик можна розглядати як спосіб зняття невизначеності. Це має надзвичайно важливе значення при прийнятті рішень в умовах ризику і невизначеності [2]. На думку авторів дослідження, особливістю митного ризику є те, що його необхідно розглядати не лише як спосіб зняття невизначеності, але й як інструмент оцінки рівня небезпеки вантажів та транспортних засобів, що зумовлює форми та обсяги митного контролю.

Проте, ризик і невизначеність тісно пов'язані між собою. Джерелами виникнення ризику є різного роду невизначеності – небезпеки та загрози, так звані фактори ризику. Систематизація факторів та джерел митного ризику дозволяє розробити дієву систему виявлення і прогнозування порушень митного законодавства. Варто відмітити, що в економічній літературі не снує єдиного підходу щодо розуміння категорій "фактори" та "джерела" ризику. На думку В. Лук'янової, джерела ризику – фактори (явища, процеси), які спричиняють невизначеність результатів, зумовлених певними змінами ендogenous чи екзогенного характеру або діями суб'єктів ризику [3]. Відповідно до Рекомендацій до Глави 6 Міжнародної конвенції про спрощення гармонізацію митних процедур, сукупність факторів ризику, що міститься в рамках позначених критеріїв вибірковості є профілями ризику, тобто одним з інструментів системи управління ризиками [4].

Досить вдало розмежував поняття "фактори" і "джерела" ризику В. Паляниця. Під факторами ризику він розуміє причини або рушійні сили, які породжують ризиковані процеси, а під джерелами ризику – конкретні складові елементи факторів, які обумовлюють можливість втрат [5].

Зауважимо, що в науковій літературі виділяють різні підходи до класифікації факторів ризику в залежності до певних класифікаційних ознак. Найбільш вдало класифікаційні ознаки факторів ризику, що застосовуються в митній сфері, сформулювала Ю. Гупанова [2], а саме:

– класифікацію за критерієм об'єктивно-суб'єктивного характеру факторів ризику. До об'єктивних відносять фактори, які виникають незалежно від дій працівників митних органів (зміна товаропотоку, митного законодавства та ін.). Суб'єктивні фактори породжуються ненавмисними (або навмисними) діями осіб, що здійснюють митні процедури (корупція та ін.);

– класифікацію за критерієм можливості прогнозування факторів ризику. За цією ознакою фактори можна поділити на передбачувані та непередбачувані. Передбачувані можна визначити з помилкою в допустимих межах, виходячи з досвіду або з використанням методів наукового

прогнозування. Непередбачувані фактори виникають несподівано, і на них часто буває важко знайти адекватну відповідь;

– класифікацію за критерієм видимості факторів ризику. За цією ознакою фактори поділяються на явні (видимі) і приховані (латентні). Явні - реально існуючі, очевидні фактори (зміна обсягів і напрямків товаропотоку, нестабільність митного законодавства та ін.). Приховані - існують в замаскованому вигляді, їх важко оцінити (неповнота інформації щодо задуму і намірів учасників ЗЕД та ін.);

– класифікацію за критерієм приналежності факторів ризику. За цією ознакою їх поділяють на внутрішні і зовнішні. Внутрішні чинники є результатом діяльності працівників всіх рівнів митних органів, якості управління та прийняття рішень, планування, досконалості технологічних процесів тощо. Зовнішні фактори виникають за межами організації, це так звані фактори її зовнішнього середовища.

Слід зауважити, що Ю. Гупанова досить вдало систематизувала ознаки класифікації факторів митного ризику, проте залишились недослідженими питання джерел їх виникнення. Авторами дослідження на основі аналізу діяльності митних органів, систематизовано та виділено фактори, а також джерела виникнення ризику, що дозволить в подальшому більш ґрунтовно виконувати оцінку ризиків та визначити пріоритетні напрями розвитку системи управління ризиками (табл. 1).

Можливість прогнозування ймовірності виникнення та мінімізації ризиків визначається системою їх класифікації, що виконує певну функцію алгоритму, на основі якого розробляються й створюються системи управління ризиками, визначаються інструменти та заходи щодо мінімізації негативного впливу на об'єкт управління в умовах невизначеності та багатоваріантності розвитку. Зауважимо, що під класифікацією ризику слід розуміти розподіл ризику на конкретні групи за певними ознаками для досягнення поставлених цілей. Науково обґрунтована класифікація ризику дозволяє чітко визначити місце кожного ризику в їх загальній системі. Вона створює можливості для ефективного застосування відповідних методів та заходів управління ризиком. Кожному ризику відповідає своя система прийомів управління ризиком.

Проблема створення та практичного застосування науково-обґрунтованої багатокритеріальної класифікації митних ризиків безумовно існувала і буде існувати. Особливу увагу слід приділити розв'язанню цієї проблеми для митних органів, для яких система управління та аналізу ризиками стає основною складовою процесу митного контролю. Проведений аналіз класифікації митних ризиків дозволив виявити причини, що обумовлюють її динамічність, відсутність єдиної думки відносно систематизації ризиків. Зокрема, наказом Держмитслужби України "Про затвердження Порядку розроблення профілів ризику" від 22.12.2010 р. № 1514 визначено класифікатор сфер ризику (табл. 2) [6].

Таблиця 1 Фактори і джерела митного ризику

Основні фактори ризику	Джерела ризику
<i>Зовнішні фактори</i>	
Суб'єкти зовнішньоекономічної діяльності	повнота сплати митних платежів, достовірність даних при декларуванні, час існування на ринку, відповідність транспортних засобів перевізників існуючим вимогам, маршрут перевезення за транспортними документами
Товар (вантаж)	цінові показники товару, кількісно-вагові показники, класифікація товарів відповідно до УКТ ЗЕД, країна походження товарів, митний режим поміщення товарів, якість товарів, інтелектуальна власність, товари "групи ризику" і товари "групи прикриття", неритмічність товаропотоку
Митне законодавство	нестабільність митного законодавства, неузгодженість вітчизняного митного законодавства з митним законодавством іншим країн та міжнародними конвенціями
<i>Внутрішні фактори</i>	
Працівники митних органів	рівень кваліфікації, недобросовісність, професійні помилки, протиправні дії
Інформаційно-технічне забезпечення	рівень забезпечення митних органів засобами діагностики, надійність функціонування технічної системи, помилки роботи програмного забезпечення
Технології митного контролю	система управління ризиками, митний пост-аудит,
Взаємодія митних органів з правоохоронними і контролюючими органами	ввезення заборонених неякісних та шкідливих товарів,

Таблиця 2 Класифікатор сфер ризику

Розділ	Назва сфери ризику
1. Митний режим	Імпорт Реімпорт Експорт Реекспорт Транзит Тимчасове ввезення (вивезення) Митний склад Спеціальна митна зона Магазин безмитної торгівлі Переробка на митній території України Переробка за межами митної території України Знищення або руйнування Відмова на користь держави
2. Можливий характер порушення	Неправильна класифікація товару Неправдиві дані про походження товару Заниження/завищення митної вартості товару Недекларування товару Контрабанда/приховування від митного контролю Неправильні дані про підстави надання пільг зі сплати митних платежів Неправильні дані про характеристики/властивості товару Неправильні дані про характеристики/властивості товару
3. Можлива мета порушення	Ухилення від сплати/зменшення розміру ввізного мита Ухилення від сплати/зменшення розміру вивізного мита Ухилення від сплати/зменшення розміру особливого виду мита (антидемпінгового, спеціального, компенсаційного) Відшкодування ПДВ Відшкодування ПДВ Використання митних пільг Ухилення від нетарифних обмежень
4. Вид товару, стосовно якого може бути вчинене порушення	Товари сільськогосподарського виробництва Метали та брухт Товари, які містять об'єкти права інтелектуальної власності Отруйні, радіоактивні, вибухові речовини, небезпечні відходи Наркотичні засоби, психотропні речовини Зброя та боеприпаси Історичні та культурні цінності Міжнародна торгівля дикими видами тварин та рослин, що перебувають під загрозою зникнення

На думку авторів дослідження є доцільним групування класифікаційних ознак митних ризиків у дві групи: загальні та специфічні (рис. 1).

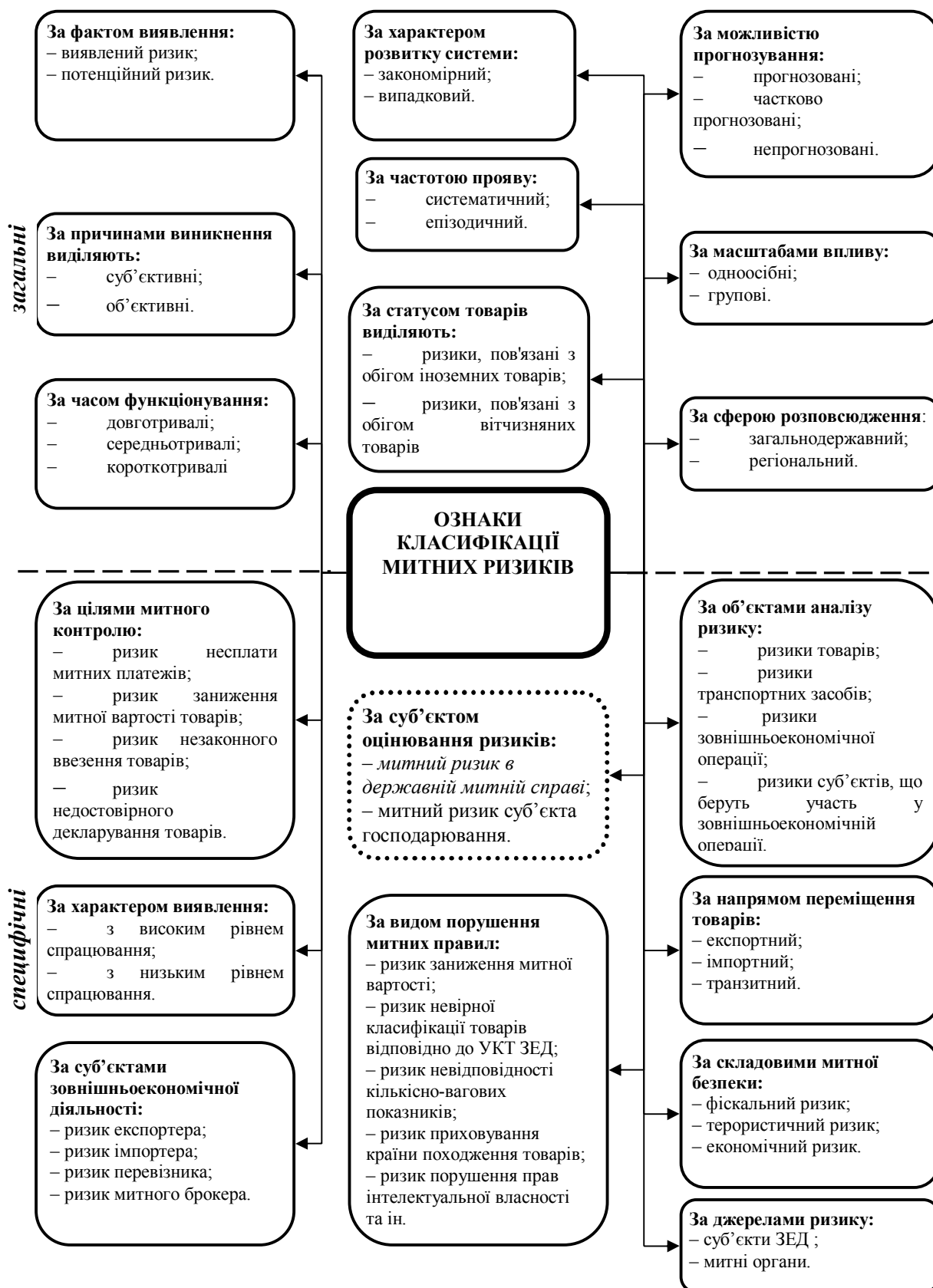

Рис. 1 Ознаки класифікації ризиків

Серед загальних класифікаційних ознак, за якими проведено систематизацію є: за фактором виявлення, за причинами виникання, за часом функціонування, за характером розвитку, за частотою прояву, за статусом товарів, за можливістю прогнозування, за частотою прояву, за сферою

розповсюдження. Специфічні ознаки класифікації відображають особливий зміст та природу митних ризиків, а саме: за цілями митного контролю, за характером виявлення, за суб'єктом оцінювання, за видом порушення митних правил, за об'єктами аналізу ризику, за напрямом переміщення товарів, за складовими митної безпеки, за джерелами ризику.

ВИСНОВКИ

Отже, різноманітність ризиків, які присутні в повсякденному житті та різних сферах економіки,

вимагають їхньої видової класифікації, яка існує в усіх галузях знань. Сьогодні, практично в кожному джерелі, що висвітлює питання теорії ризику, наводиться один з варіантів класифікації ризиків. Запропонована класифікація митних ризиків, в основу якої покладені фактори та джерела ризику, дозволить сформуванню єдиного підходу до побудови ефективної системи управління митними ризиками, а також забезпечить можливість здійснення більш зваженого підходу до його оцінювання та аналізу.

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Найт Ф.Х. Риск, неопределенность и прибыль / Ф.Х. Найт [пер. с англ]. – М.: Дело, 2003. – 360 с.
2. Гупанова Ю.Е. Учет неопределенности и риска при управлении качеством таможенных услуг / Ю.Е. Гупанова // Вестник МГОУ. Серия «Экономика». – 2012. – № 2. – С. 55–62
3. Лук'янова В.В. Діагностика ризику діяльності підприємства : [монографія] / В.В. Лук'янова. – Хмельницький, ПП Ковальський В.В. – 2007. – 312 с.
4. Міжнародна конвенція про спрощення і гармонізацію митних процедур від 18.03.1973 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/995_643
5. Паляниця В. Обґрунтування факторів і джерел ризиків машинобудівних підприємств / В.Паляниця // Галицький економічний вісник. — 2010. — № 1(26). — С. 115-122.
6. Про затвердження Порядку розроблення профілів ризику [Електронний ресурс] : наказ : [затв. Держмитслужбою України від 22 грудня 2010 р. № 1514 (із змінами і доповненнями, внесеними наказом Державної митної служби України від 11 січня 2012 року № 22)] // Ліга – Закон

Одержано 03.09.2013р.